

ПРИЛОЗИ

ЗА КЊИЖЕВНОСТ, ЈЕЗИК, ИСТОРИЈУ И ФОЛКЛОП
књига LXXI, свеска 1-4, 2005.

ЧЛАНЦИ И РАСПРАВЕ

УДК [347.67"04/14":929 BELMUŽEVIĆ M.]:[821.163.41-13:398]

СТАРАЊЕ О ДУШИ

Тестамент Милоша Белмужевића и
епски модели о последњој вољи јунака

Тестамент српског великаша Милоша Белмужевића (1500) и средњовековни тестаменти и завештања за спас душе у погледу структуре и садржаја имају велике сличности с епским усменим песмама о последњој вољи јунака. Тестаментарни модел поетизован је у бугарштицама и десетерачким песмама како у виду целовите сижејне структуре, тако и у виду самосталних тематских јединица које слободно улазе у нове структуре комбинујући се са сродним традиционалним мотивима. Поједини изрази и формуле сачували су се непромењени у писаним и усменим моделима, што упућује на јединство традиционалне и феудалне културе и заједничко порекло многих њихових категорија, симбола и образаца.

Као документи који на посебан начин спајају јавну намену и приватну садржину, тестаменти су занимљива и подстицајна грађа како за историчаре, тако и за проучаваоце књижевности. Због учесталог понављања и малог варирања у истим околностима, многи тестаменти представљају обрасце високе формулативности. Они се одликују устаљеном структуром и изразима и садрже карактеристичне хришћанско-феудалне културне симболе који захватају у област вазално-сизеренских односа и средњовековне побожности (брига за спас душе, милостиња, милосрђе). Тестамент Милоша Белмужевића близак је епском моделу о предсмртном завету јунака, ученом у усменој поезији. Намера нам је да покажемо међусобно прожимање усмених и писаних структурних модела и њихову узајамну зависност, полазећи од уверења да обрасци тестаamenta и усмених песама представљају тек различите, особене видове јединствене традиције, повезане идејом о спасењу душе.

1. Тестамент Милоша Белмужевића

О војводи Милошу Белмужевићу сачувано је нешто података који се односе на раздобље од тридесетих година до краја 15. века у Србији и Угарској.¹ Не зна се ко је био родоначелник породице Белмужевића, али Милошев отац Вук био је угледан властелин деспота Ђурђа Бранковића на Зетском приморју. Милош Белмужевић наставио је очевим стопама приставши у службу деспота Ђурђа. Спомиње се после 1450. као заповедник деспотове војске у Зетском приморју и утврђења Медун. После Ђурђеве смрти, деспот Лазар Бранковић поставио је Милоша за заповедника Сребренице (1457), чиме се његов политички и материјални положај учврстио.² У не-сигурним временима Милош се ослањао на Михајла Анђеловића. После смрти деспота Лазара 1458, док је Смедеревом управљало намесништво, војвода Милош уплео се у заверенички покушај Михаила Анђеловића да се успне на српски престо. Кад је завера разоткривена, деспотица Јелена се обрачунала с Михаилом и његовим присталицама, и тада су Милошу одузета имања (села Пакларе и Усори) и предата логотету Стефану Ратковићу.³ Запавши у немилост, а уједно желећи да сачува своје поседе, Милош се одлучио за сарадњу с Турцима. За време турског ратовања у Босни 1464. спомиње се у области херцега Стефана Вукчића, а 1476. забележен је у катастарском попису смедеревског санџака као субаша Јагодине. Вероватно око 1480-1481, на позив угарског краља Матије Корвина, Милош је прешао у Угарску. Да се његов прелазак жељно ишчекивао, говори папски посланик Ђурђо педесетак година касније поводом преласка Павла Бакића.⁴

У Угарској је војвода Милош добио племићки наслов „*egregius*” и постао заповедник једног дела лако наоружане коњице, хусара.⁵ Његова војна обавеза била је да предводи бандериј – одред од око 400 коњаника. Сматра се да је бандериј Милоша Белмужевића имао преко

¹ *Родословне таблице и грбови српских династија и властеле*, Београд, 1987, 155. О Белмужевићима уп.: А. Ивић, *Историја Срба у Војводини*, Нови Сад, 1929, фототипско издање, 1996, 40-42; Д. Ј. Поповић, *Војводина у турско доба*, у: *Војводина I. Од најстаријих времена до Велике сеобе*, Издање Историског друштва у Новом Саду, ур. Д. Ј. Поповић, Нови Сад, 1939, 210-212; *Историја српског народа*, II, Београд, 1989, 377-378 (С. Ђирковић); Н. Лемајић, *Породица Белмужевић*, Истраживања, 13, Нови Сад, 1990, 73-80.

² Сматра се да је Милош имао поседе с обе стране Дрине, о чему би сведочило село Беомужевић у ваљевском крају, уп. М. Спремић, *Деспот Ђурађ Бранковић и његово доба*, 2. издање, Београд, Бања Лука, 1999, 851; Н. Лемајић, *нав. дело*, 76.

³ М. Спремић, *нав. дело*, 609.

⁴ О времену Милошевог преласка у Угарску расправља Н. Лемајић, *нав. дело*, 77.

⁵ Д. Ј. Поповић, *нав. дело*, 210.

хиљаду коњаника, међу којима је било много Срба.⁶ Као награду за ратне успехе, Милош је од краља Матије добио град Шашвар и многа имања и поседе у Угарској. После краљеве смрти, у борбама за угарску круну Милош се ставио на страну Владислава II Јагелонца и ратовао против његовог супарника Максимилијана Хабсбуршког. За своју верност Милош је 1496. награђен, кад му је краљ Владислав потврдио све поседе које му је претходно даровао Матија Корвин. Две године касније (1498), Милош је поменут међу баронима Угарске. Највећу славу донео му је поход који је побудио велике наде хришћана. У лето 1500, предводећи девет хиљада ратника, Милош је упао на турску територију, нанео Турцима огромне штете и вратио се преко Дунава с богатим пленом.

Последње године живота Милош Белмужевић провео је у жалости због трагичне погибије сина Вука. Лудовик Цријевић Туберон пренео је занимљиве појединости о том догађају:

„Последњих година петнаестог века налазио се војвода Милош једном приликом на неком свом имању у Потисју па како је баш тада био светац Успенија Богородице, подигне се војвода са сином Вуком и са 60 људи у српски манастир, који је био посвећен Богородици и лежао недалеко од војводина двора. Када је по православном закону завршена служба божија, посаде се присутни у порту за софру да ручају и после ручка се неки разиђу да спавају, а други да играју и да се забављају. Смедеревски Турци су били дознали од једног прибеглице, да ће Белмужевић доћи на славу те турски смедеревски заповедник, иако је владао мир између Угарске и Турске, поведе са собом око 300 коњаника, стигне у манастир ноћу уочи славе и прикрије се на згодном месту, које је било око 3000 корачаји удаљено од манастира. Сутрадан око шест часова после подне, кад је заповедник турске чете држао, да су Срби, заморени од вина и части, поспали, пошље четрдесет коњаника и заповеди им, да војводи изазивају. Војвода чим опази Турке, скочи на коња и наложи осталима, да исто учине. С почетка је размишљао, да ли да заметне бој или да побегне са својима, јер је познао да је овде превара по среди. Ипак да би очувао своје јуначко име, удари на Турке, а кад ови узмакнуше, гонио их је до оног места, где су остали Турци били прикривени. Сад се развије битка, у којој погине више Турака него Срба, али и сам Милош буде рањен, а јединца сина му убише Турци. Кад се војвода кући вратио, био је смрћу свога сина, боловима задобивене ране и турском преваром тако раздражен, да је дао извести све заробљене Турке, којих је имао много у својој тамници, па их стави на муке и напослетку их поубија. Ни овим није задовољио жеђ за осветом него сакупи сву своју војску, замоли и од својих пријатеља неколико чета па

⁶ Н. Лемајић, *нав. дело*, 77; *Историја српског народа*, II, 436.

пређе преко Дунава у Турску и тамо је немилице пустошио, палио турске домове и убијао Турке не штедећи ни старо ни младо, ни мушко ни женско. Сав се народ у Угарској огорчио на краља Владислава услед ове турске преваре, учињене према војводи Милошу. Владислава су називали кукавицом, што не води отворен рат с Турцима него склапа мир са онима, који не знају да поштују мира.”⁷

Ова трагична повест из Туберонових *Коментара о моме времену* ушла је и у Рајићеву *Историју*.⁸ Њен очигледни епски потенцијал и Цријевићеве напомене о реакцији јавности поводом овог догађаја упућују на усмено преношење.

После синовљеве погибије и властитог рањавања, војвода Вук осетио је да му није преостало дуго, па је желео да збрине мајку, жену Оливеру и кћер Милицу и зато од краља Владислава измолио дозволу да оне наследе његове поседе. Позвавши свог духовника Тимотеја са Свете Горе, Милош се исповедио и саставио тестамент 8. септембра 1500. године. У тестаменту војвода је расподелио своје поседе и имовину на ближње, слуге и цркву, и постарао се за спас своје душе (в. Прилог, у наставку рада). Милошева кћи Милица удала се касније за Стефана Јакшића II, па су тако Белмужевићеви поседе остали и даље у српским рукама.

Историчари су указали на значај Белмужевићевог тестаментa за националну и правну историју, а историчари књижевности, попут Ђорђа Сп. Радојичића, Милорада Павића и других, учивши литерарну и општекултурну вредност овог завештања, уврстили су га у своје антологијске изборе.⁹ У односу на друге познате тестаменте (а није их сачувано много), завештање Милоша Белмужевића вредно је посебне пажње.

У основи правни документ, Белмужевићев тестамент има структурно постојан облик. Летимичан поглед у тестаментарну грађу недвосмислено сведочи о томе да постојаност облика у овом случају води порекло из старијих српских и, претходно, византијских тестаментарних образаца. Иако преписи тестамената пре Душановог доба нису сачува-

⁷ А. Ивић, *Историја Срба у Војводини*, 40-41; Ивић наводи Швандтнерово издање Цријевића: Schwandtnerii, *Scriptores rerum Ungaricum*, Vindobonae, 1746, књ. II (*Ludovici Tuberonis commentariorum de temporibus suis*), стр. 233. Туберон још пише да је Милош наредио да се Турци разапну на крст, „али можда не само због бола, него због обичаја својих предака, који у великом делу Илирика не познају праву религију, (и) по древном обичају поклонили их је сенима сина”, уп. Н. Лемајић, *нав. дело*, 79.

⁸ Ј. Рајић, *Историја словенских народа*, 3. део, Фототипско издање, Нови Сад 2002, књ. X, гл. V, § 5 и 6, стр. 301-302; уп. Ј. Рајић, *Немањићи, Мрњавчевићи и Грбљановићи, Бранковићи*, Београд, 2003, 492-493.

⁹ Ђ. Сп. Радојичић, *Antologija stare srpske književnosti (XI-XVIII vek)*, Београд, 1960, 212; *Предњегошевско доба*, 2. издање, Титоград, 1966, 99-100; *Стари српски записи и натписи*, прир. М. Павић, Београд, 1986, 128-129.

ни, проучаваоци не сумњају да их је било, као уопште у Русији и на Балкану. Александар Соловјев указао је да су у Далмацији тестаменти били познати већ од 10. века, а да од 13. века попримају „редован нотарски облик”. У Котору и Дубровачкој области у 14. веку тестаменти носе трагове старог византијског утицаја.¹⁰ Устаљеност законских односа погодовала је утврђивању облика тестамената, па су обрасци били практична потреба. Из ње се, већ на прелазу из 12. у 13. век, развила установа номика – писара и јавних бележника који су састављали приватно-правне уговоре. Сачуване номичке исправе, мада „састављане много слободније и без поштовања строго утврђених формулара”, ипак доста наликују својим византијским узорима и садрже обавезне, постојане сегменте.¹¹

Упркос клишетизованости, тестаменте ипак не треба свести на административне обрасце, јер они нису лишени дубљег духовно-религијског смисла. Према Тарановском, „пошто је развитак тестаamenta потекло у средњем веку од тестирања извесног дела имања у корист цркве 'за душу' тестатора, почео се цео тестамент сматрати као неки побожни, религијски акт”.¹² Довођење тестамената у везу са спасењем душе и загробним животом омогућило је да у њих лакше продру, свесно или не, они фолклорни садржаји и народна веровања који карактеришу култ мртвих и култ предака. У исто време, путем завештања која се тичу милосрдних даривања, подушја, појања служби и слично, могла се растеретити душа у загробном животу и тако, посредно, утицати на његов квалитет.

2. Примери тестаментарних образаца

Утврђеност тестаментарног обрасца може се посматрати као својеврстан композициони оквир испуњен релативно устаљеном садржином. Садржина тестаamenta променљива је онолико колико су се разликовали завештаоци и њихове судбине, али се нека карактеристична општа места, мотиви и изрази често понављају с малим изменама. Кроз преглед најстабилнијих делова тестаментарних образаца указаће се на одговарајуће паралеле у тестаменту Милоша Белмужевића.

¹⁰ А. В. Соловјев, *Законодавство Стефана Душана цара Срба и Грка*, Књиге Скопског научног друштва, књ. 2, Скопље, 1928, 133.

¹¹ *Лексикон српског средњег века*, прир. С. Ћирковић и Р. Михаљчић, Београд, 1999, 445-446.

¹² Т. Тарановски, *Историја српског права у немањихкој држави, IV. део: Историја судског уређења и поступка*, прештампано издање, Лирика, Београд, 2002, 524.

Тестаменти најчешће отпочињу малим славословијем или почетном формулом Господње молитве.¹³ У уводном делу тестаментa срећу се назнаке о времену писања (али могу се наћи и на самом крају), потом о имену, положају и, често, моћи расуђивања¹⁴ завештаоца.

Прва завештања се најчешће односе на цркву. То могу да буду приходи с разних поседа, али и поклони у новцу с прецизном наменом. Тако, 1442. Јелена Балшић завештава да добитак од трговине Лаврентија Шиговића у Бару припадне новој цркви у Горици у којој она жели да почива, да се од посебно одвојених средстава покрију трошкови покривања цркве, а да један део буде утрошен за одржавање винограда. Своје сребрно посуђе, покућство и књиге Јелена је такође наменила цркви, да се попуни оно што недостаје по нахођењу извршилаца.¹⁵

У завештањима намењеним цркви често се среће формула о спасењу душе. Прилози, поклони и добра дела која се чине „за душу” уопште су врло распрострањен мотив у разним записима, натписима, повељама и другде. У тестаментима овај мотив среће се у уводном или завршном делу, а понекад се и понавља. Брига за спас душе се испољава кроз давање милостиње или предвиђа да се остави новац за „направљеније душе”.

Даривање „за душу” јасно је расподељено у тестаменту Јелене Балшић. Укупно хиљаду дуката поделиће госпођа Јела војводина и духовник Никандар за покој душе, или да се од тога двеста преда Јелениној сестри Оливери (Деспини) да се „пою летѣрѣдик и да се разѣдели милостѣина и моѣмѣ грѣѣ где ми се прѣлѣчи леки да се да”. Још двеста дуката даје „да ми се пою летѣрѣдик иностанно и да се диѣли милостѣина”. Мање своте новца завештане су свештеницима (старцу Никандару, калуђеру Јовану и попу Теодосију), и госпођама са синовима (вероватно самохраним); девојкама које буду служиле намењује се за прѣију „колико се може како би се удомиле”, а „осталој чељади да се да милостѣина колико се узмогне, а по договору”.¹⁶

¹³ Уп. тестаменте Медоја Никулина из жупе Жрновичке (23. фебруара 1392), херцега Стефана (20. маја 1466), Влахне Радишевића Стоњанина (8. јануара 1486) и Влахуше Кулашића (1491. у Јањини на Стону), уп. *Одабрани споменици српског права (од краја XII до краја XV века)*, прикупио и уредио А. В. Соловјев, Београд, 1926, бр. 88, 133, 138 и 141.

¹⁴ Уп. *Одабрани споменици*: „Медое синь Николинь из жупе Жрѣвѣничке изъ Заврильс, будуци у велики немоћи а у добри памети, учини свои тесьтаменѣтъ” (бр. 88); „Ми Влахна Радишевић чину ови тестаменѣтъ з добромъ паметию моиомъ” (бр. 138); „Ерѣ тои учинихъ, буде у пути веле болестанъ а у памети моиои на пуну крѣпак и паметию моиомъ слободанъ” (бр. 133).

¹⁵ Д. И. Синдик, *Тестамент Јелене Балшић*, у: *Никон Јерусалимац. Вријеме – личност – дјело*, Зборник радова са међународног научног симпозиона на Скадарском језеру 7-9. септембра 2000. године, приредио јеромонах Јован (Ћулибрк), Светигора, Цетиње, 2004, 153.

¹⁶ *Исто*, 154, 160.

И онда када не могу да почивају у својој земљи или немају свој задужбински храм, људи су завештавали цркви. Рецимо, Прибислав Вукотић 1475. богато дарује Богородичин олтар цркве Светог Ђорђа у Падови са жељом да „на том олтару буду читане молитве за његову душу сваке недеље и петка и на све празнике”; уз то, завештава „посебне легате свештеницима за путовања на Гроб Господњи, у Рим и до чувеног места ходочашћа Светога Јакоба од Компостеле у Шпанији”.¹⁷ Медоје Никулин 1392. одређује да се најпре додели „госпои светој Марији Великој 1 перперу по закону сегаи миста”. Медојеви наследници су дужни да отплате његове дугове од прихода с његовог имања и постајају се за спомен душе. Ако би Медојев син Прибил умро, „да се ками намакње, и свега што би одь камика осьтало одь половине, даите за душу все”. Херцег Стефан је врло широке руке: „Наипрво за мою душицу, на славу и на службу Божию 10 тисућ златСхъ дукать.” Влахна из Стона налаже да његова кћи Николета наручи „3 мисе пиети за душу мою”.¹⁸ У великом броју тестамената из Дубровачке области помињу се завештања за душу, нпр. завештава се новац да се подигну капеле, олтари и цркве за душу, да се наруче мисе за душе легатора, да се наруче или поклоне иконе, да се приреде свечани ручкови за монахе и раздели храна сиротињи.¹⁹ У тестаментима Дубровчана који су пословали у Србији почетком 15. века среће се исти мотив. Забележено је да је Томко Никша Олетић 1401. завештао сребра српском патријарху и католичкој цркви Свете Марије у Руднику; Томко Брзичић 1403. завештао је сребра цркви и фратрима у Сребреници; Петроје Милатовић 1410. предвиђа да се, пошто се намире наследници и дугови, остатак да за његову душу (“el quarto che si dia per anima mia”).²⁰

Средишњи део тестамента намењен је појединостима које се тичу расподеле имовине. Неретко се наводе имена дужника, попис потраживања и властитих дугова. Поменути Медоје пописао је своје покретно и непокретно имање („что се гибле и что се не гибле”), козе, пољске алатке и друго оруђе за рад. У тестаменту херцега Стефана врло одређено се наводи шта ће коме допасти од посуђа, чаша, прибора за јело, одеће, обуће, накита, покућства и остале „коморе”. Влахна Радишевић 1486. читаво имање оставио је својој кћери: „Све мое добро и боле, како по(к)ућие, що се наће у кући, тако и виногради, коие имаме с вла-

¹⁷ С. Ћирковић, *Почтени витез Прибислав Вукотић*, Зборник Филозофског факултета у Београду, X-1, 1968, 260.

¹⁸ Уп. *Одабрани споменици*, нав. место.

¹⁹ Ђ. Петровић, *Одредбе дубровачке владе о „празницима светих” из 1498. године*, *Balkanica*, XIII-XIV, Београд, 1982-1983, 403-413.

²⁰ С. Ћирковић, Р. Ћук, А. Веселиновић, *Србија у дубровачким тестаментима у XV веку (I)*, Мешовита грађа (*Miscellanea*), XXII, Историјски институт, Београд 2004, бр. 1, 4, 14.

стели, муку мою и кућу мою, све охоћу ћери Николети од мала до велика.” Влахуша Кулашић 1491. „за живота свога опоручуе своју муку након себе жени својој Маруши”.²¹

У завршном делу завешталац именује сведоке и извршиоце воље, понекад ближе одређујући узајамни однос. Херцег Стефан пише како је одабрао своје „срьдъчне приѣтелѣ с моѣмъ пуниемъ хотѣнѣмъ” за извршиоце, и да верује да ће испунити његову вољу по „достојанију”, као што има поверења и у своје пријатеље „писане сведоке”.

У поређењу с приказаном устаљеном композиционом схемом тестамената, завештање Милоша Белмужевића има карактеристичне формуле, али и наглашенији аутобиографски карактер који се очитује у опису вазалне службе и личне трагичне судбине. Одступања од описаног обрасца нису ни много велика, ни значајна. Рецимо, уместо да прва завештања буду усмерена цркви, први део излагања усредсређен је на верну службу и стечене баштине. У уводном делу војвода истиче да је његова верна служба остварена у оквиру институције „вере” коју су потврдили „светли краљ Матејаш” и „угарска велика и мала господа”. Веру овде треба схватити као „дозволу доласка и одласка (*salvus conductus*)”,²² која је иначе сродна значењу „обећања, задате речи” које има епска „јуначка вера”. Уговор између владара и вазала, једнако као обавеза коју епископ јунак има према сизерену (цару, султану), заснива се управо на задатој речи и јуначкој вери. Отуд војвода Милош два пута понавља да је његова служба краљу Матији била „права и верна”, што му је донело земљишне поседе.

Своје баштине војвода Милош наводи оним редом којим их је стекао (за верну службу, за примљене ране и проливену крв), односно купио. Посебно се истичу „милост и слобода” да се Шашвар, Мојша и Познад пренесу на друга лица по слободном избору („мојем сиротам и мојему остатку и слугам и за душу и камо ми драгу”), јер би иначе морали да буду враћени владару.

Мотивација за настанак тестамената изречена је у завршном сегменту: „И би хотеније божје и посла на нас своју руку и ми познасмо и видесмо јер ћемо од овогај света прити.” Смрт се, дакле, предосећа и најављује, као део Божјег плана,²³ па је треба мирно и радосно примити. Потом је војвода Милош позвао свог духовника, светогорског калуђера

²¹ У тестаментима се каткад откривају разлози због којих су неки наследници искључени, нпр. Влахна разбаштињује свог сина Драгоја јер „оддилио се ие од мене свимъ, како лубавиу, тако и иманиемъ”, али му ипак оставља „гвоздѣ ловачка за лубавъ”.

²² *Лексикон српског средњег века*, 76.

²³ Ф. Агијес, *Укроћена смрт*, Књижевна критика, XIX, 1, Београд, 1988, 97-105; С. Марјановић-Душанић, *Смрт и светост*, у: *Приватни живот у српским земљама средњега века*, Београд, 2004, 588.

Тимотеја и њему се исповедио, што је следећа степеница у припремању за смрт. Исповест је услов да се испуни света тајна покајања, што би омогућило очишћење од греха.²⁴

Расподељујући поседе породици и пријатељима, војвода Милош наводи и шта све намењује за спас душе: коње, сребро, укову (можда уковица, женски накит на глави са укованим новцем, или ниска од новаца закованих на жицу), каваде (женске горње дуге хаљине), хотазе (нејасно значење), узде. Све поменуто намењено је да војводина мајка „за душу опраља” – намени за покој душе или дарује у добротворне сврхе. Ипак, посебно цењене коње (Алибеговца, Ракаса, Жиндију), с целокупном опремом, Милош поклања пријатељима. Најзад, сто дуката дарује духовнику Тимотеју да однесе у Свету Гору.

3. Епски тестаментарни модели

Као тестаментарни образац и аутентична опорука, Белмужевићево завештање показује структурну подударност и велику мотивску сличност с усменим песмама које опевају последњу вољу јунака. Треба нагласити да ове песме постоје у разноврсним морфолошким облицима. На основу прегледане усмене грађе може се констатовати да је тестаментарни образац доста флексибилан. Он се среће као: 1) носилац сижејног модела, 2) део уређеног ланца мотива који образују причу, и као 3) формула независна од радње, која делује својом значењском компонентом, асоцијативним путем. Прва врста је најсложенија, док су друга и трећа једноставније у структурном погледу, али могу да имају различите сижејне функције, као и различита значења.

Наративна и структурна једноставност типова тестамената не значи да они, сами по себи, могу да се евентуално развију у сложеније сижејне структуре. Али, ово не важи за тестамент као мотивску јединицу, напротив: његова структура је еластична, значење је сабијено, а асоцијативне могућности су велике, па на нивоу песме као целине може да утиче и на модалност приповедања, нпр. на иронијски или идеолошки тоналитет. Као пример за другу врсту употребе мотива тестаментa – као дела уређеног ланца мотива – може се навести последња воља српског цар-Стјепана упућена краљу Вукашину да преузме на себе бригу о царству и нејаком царевићу Урошу. У фрагменту који је Вук Караџић забележио од Старца Рашка²⁵ (Вук II, 33), теста-

²⁴ Л. Мирковић, *Православна литургија. Други, посебни део (свете тајне и молитвословља)*, 3. издање, Београд, 1983, 79-85.

²⁵ В. С. Караџић, *Српске народне пјесме*, књ. II, Сабрана дела Вука Караџића, књ. 5, приредила Р. Пешић, Просвета, Београд, 1988 (даље се наводи као: Вук II).

мент је покретач радње – Вукашин ће прекршити завет и убити своје кумче како би се успео на српски престо. Улогу мотивације заплета имају и тестаменти Марка Краљевића (Вук II, 74) и султана Мурата²⁶ (Вук IV, 24) у песмама Филипа Вишњића. Марко тестамент бележи у „књиге без јазике” које чува у свом џепу, намењујући три ћемера блага за свој укуп, спас душе, али и за сигурно трајање своје успомене у сећању потомака:

„Један ћу му ћемер халалити,
Што ће моје т'јело укопати,
Други ћемер нек се цркве красе,
Трећи ћемер кљаству и слијепу,
Нек слијепи по свијету ходе,
Нек пјевају и спомињу Марка.”

За разлику од Марковог, Муратов тестамент изречен је усмено и састављен од низа поука Турцима како да им „царство дуговјечно буде”. С обзиром на важност и домет, оглушење извршилаца тестамената цар-Стјепана и султана Мурата имаће последице на општенационалном нивоу, чиме се ствара драмски заплет који погодује епском жанру (неверство кума и убиство владара, односно одметање дахија и пропаст Османског царства). С друге стране, неиспуњење предсмртне воље Марка Краљевића и оних тестамената који су усмерени на спас душе, има последице на индивидуалном нивоу будући да се крши хришћанско-обичајни кодекс, а испуљење се мора тражити у божанској сфери. Отуд се таквим сижеима не баве толико епске песме, колико легендарне и хришћанске баладе, најчешће у оквиру теме о великом грешнику.²⁷

Кад је реч о несижејним формулама – независним од радње, оне највећу употребу и учинак имају у сликању епске атмосфере, амбијента, у епској иконографији у најширем смислу, али исто тако и у карактеризацији ликова и мотивацији њихових поступака. Два примера илустроваће речено.

У запису из прве половине 18. века о преотимању љубе из руку Михне Костуранина (Богишић 86),²⁸ Марко се прерушио у „црног калуђера” старца Мердерина. Намерно кријући свој идентитет пред љубом

²⁶ В. С. Караџић, *Српске народне пјесме*, књ. IV, Сабрана дела Вука Караџића, књ. 7, приредио Љ. Зуковић, Просвета, Београд, 1986 (даље се наводи као: Вук IV).

²⁷ Уп.: Н. Милошевић-Ђорђевић, *Заједничка тематско-сижејна основа српско-хрватских неисторијских епских песама и прозне традиције*, Београд, 1971; D. König, *Узор и функција каталога греха у народним песмама*, Научни састанак слависта у Вукове дане, 32/2, Београд, 2004, 97-108.

²⁸ В. Богишић, *Народне пјесме из старијих, највише приморских записа*, сабрао и на свијет издао..., књига прва, Биоград 1878, фототипско издање: Лио, Горњи Милановац, 2003 (даље се наводи као: Богишић).

и противником, Марко се негативно идентификује као човек који је „јадна Марка самарио” – сам себе „сахранио”. Том приликом Марко је, тобоже у знак захвалности, старца Мердерина именовоа за извршиоца свог тестаментa:

„За душу ми је коња оставио,
И буздохан у седлу од коња,
И његово копје од мејдана,
И његову димишкију корду.”

Формула се на истом месту понавља и у варијантама: „Него ти је јадан [Марко] преминуо, за подушје коња оставио” (Богишић 87); „Не имаше паре ни динара, дао ми је коња за подушје, Шарца коња и саблицу бритку” (Пјеванија 37)²⁹ – свуда доприносићи уверљивости Марковог калуђерског изгледа.

Другачија употреба исте формуле среће се у фрагменту непознатог сељака из Рудничке нахије (Вук II, 65). Овога пута Марко се не шегачи јер је у тешком положају у азачкој тамници. Опростивши се са животом, он братими краљеву кћер како би, наводно, мајци, љуби и сестри написао опроштајно писмо, заправо тестамент:

„Донеси ми дивит и хартије,
Да ја китим једну ситну књигу,
Да је пратим у Прилипа к мајци,
Нек продаје земље и градове,
Нек продаје, нек за душу даје,
Нек се рани и ода зла брани;
Вјерној љуби, нек се преудаје,
Милој сеји, да с' не куне мнومه,
Мене вође кости иструнуше
У тамници Азачкој проклетој.”

Из поштовања према новоуспостављеној побратимско-посестримској вези, али и према етичко-обичајном кодексу, девојка доноси прибор за писање. Марко, међутим, прибегава превари и по свом верном соколу шаље књигу право у Солун, побратиму Дојчилу војводи. За разлику од претходног примера где мотив последње воље може да се схвати као другостепено пресликавање, у хумористичком кључу, овде је задржан озбиљан контекст чија уверљивост почива управо на несумњивој обичајној пракси.

За разматрање епских тестаментарних модела и њихових паралела са средњовековним тестаментарним обрасцима најзначајнији су ипак сижее у којима је тема о предсмртној вољи окосница сижее. Нимало не

²⁹ С. Милутиновић Сарајлија, *Пјеванија црногорска и херцеговачка*, приредио Д. Аранитовић, Никшић, 1990.

изненађује што их има мало и што најрепрезентативније записе налазимо међу бугарштицама. Две варијанте о последњој вољи Змај Деспота Вука записане су средином 17. века (Н. Охмућевић)³⁰ и почетком 18. века (Ј. Бетондић),³¹ док је крајем 17. века забележена песма о предсмртном завету Милоша Драгиловића (Ђ. Матијашевић).³² Свака од ових бугарштица је на свој начин привлачила пажњу истраживача,³³ али досад није запажена њихова сличност с тестаментима.

Упоређивање структуре бугарштица о завештању јунака на самрти допушта да се истакну разлике између две основне врсте. У првом типу (Охмућевић и Бетондић) преовлађују епски симболи а завет има ратничко-херојски карактер, док је у другом типу (Матијашевић) нагласак на лирској осећајности и љубавном завету, што га приближава балади. Прва врста представља право тестаментарно завештање – садржи расподелу поседа, блага и поруке сизерену и породици, бригу за коња као главни јуначки симбол, те бригу за спас душе кроз милостињу и исповест. Захваљујући тим мотивима и начину како су структурно уређени, ове песме су најсродније тестаментарном обрасцу и нарочито Белмужевићевом тестаменту. У другој врсти у средишту пажње је интимна љубавна порука упућена заручници, па се не развијају мотиви расподеле поседа, блага и верности суверену, мада се задржава симбол јуначког коња који је стопљен с мотивом старања о души – као да се коњ жртвује за спас душе. Сличности и разлике у мотивима могу да се представе на следећи начин.³⁴

1. уводна ситуација

О: јунак се раздељује с душом
 Б: по повратку с „размјерне покрајине” Вук се затвара у собу да би исцелио ране; кад га љуба урекне, шаље по побратима и калуђера
 М: Милица на косовском разбојишту

2. завештање поседа и блага

О: јунак расподељује своје поседе (земље и градове), на подстицај љубе и побратима Дмитра Јакшића
 Б: јунак расподељује имање на цркву, сиромаше, мајку и љубу (инверзија 2 – 3)
 М: јунак шаље заручници поздраве, дарове и свилену мараму

³⁰ М. Панћић, *Народне песме у записима од XV до XVIII века. Антологија*, Београд, 1964, 59-64.

³¹ Богишић 16.

³² Богишић 2.

³³ О овим бугарштицама в. Богишићев предговор уз *Народне пјесме*, 1-142; А. Серенсен, *Прилог историји развоја српског јуначког песништва*, Београд, Нови Сад, 1999; М. Панћић, *Народна или усмена књижевност*, у: *Историја српског народа*, III-2, ур. Р. Самарџић, Београд, 1993, 256-326; *Народно (усмено) песништво*, у: *Историја српског народа*, IV-2, ур. С. Гавриловић, Београд, 1986, 107-164; М. Павић, *Рађање нове српске књижевности*, Београд, 1983; Љ. Пешикан-Љуштановић, *Змај Деспот Вук – мит, историја, песма*, Нови Сад 2002.

³⁴ Песме су означене скраћеницама: Б – Бетондић, М – Матијашевић, О – Охмућевић.

3. брига за душу

О: јунак дели ризницу натроје (светогорским калуђерима, сиротим девојкама и побратиму)

Б: јунак исповеда грехе светом оцу калуђеру (инверзија 3 – 2) и наручује да буде сахрањен у цркви на Светој Гори

4. завештање коња

О: јунак жртвује коње

Б: јунак жртвује коње

М: јунак жртвује коња (за душу)

5. порука сизерену

О: јунак свом суверену шаље коња с копљем окренутим наопако и поруку

да је пошао да служи „побољега господара”

Б: јунак поручује сизерену да није учинио издају и да је пошао да служи „побољега господара”

6. порука љуби

О: јунак препоручује свом побратиму своју љубу у заштиту, како његово име Турци не би осрамотили

М: (инверзија 6 – 2)

7. смрт јунака

Б: јунак се раздели с душом

Мотиви завештања поседа, блага и коња, сизеренско-вазалних односа и бриге за спас душе имају директне паралеле у тестаментима и реално-историјским феудалним односима. Епски модел уобличен је по угледу на тестаментарни, при чему су у први план доспеле херојске и етичке вредности, које и јесу носиоци значењског слоја песама. И у песмама и у тестаментима завештаоци своде рачуне свог земаљског бивствовања и припремају се за смрт тако што намирују своје дужности према ближњима и самима себи. Мотиви од којих је завештање сачињено прате управо ту замишљену животну осу која почиње од материјалног света (поседа, имања), а завршава се у духовној сфери (спасање душе, служење „побољега господара”), односно – од основне породице, преко шире припадности феудалној и хришћанској заједници, до тежње за прибарањем групи одабраних праведника који опипљивим овоземаљским милосрђем утиру себи пут у царство небеско, примичући се све ближе највишем хришћанском идеалу. И епски и тестаментарни модели почивају на истим категоријама традицијске културе. Оне се препознају као етичка доследност начелима хуманистичког и херојског опредељења (држање задате речи, вере), и као старање о компонентама свог идентитета (брига о породици, ратничким атрибутима и души).

Прсликавање епских и тестаментарних модела може да се тумачи мешањем и међусобним утицајима усмених и писаних образаца који израстају из исте културне традиције. Нема потребе посебно доказивати да три бугарштице о завештању јунака одражавају исту ригорско-дворјанску културу позног средњег века коју, према С. Ћир-

ковићу, одликује „тежња да се живот уздигне изнад реалности свакидашњице, и да се доследно стилизује”.³⁵ Ове бугарштице приказују високо стилизовани епски свет у зениту, хијерархијски устројен, одржаван етикецијом, церемонијама и обичајима који се понављају; у исто време, тај свет је у великој мери историјски конкретизован управо у свом поетском слоју, пре свега у идеализовању епске уметничке стварности и усклађивању реалија с епским условностима, а потом и у свеукупном начину приказивања епске позадине, у доживљају епског времена, у нијансирању расположења и осећајности.

Најстарији запис, Охмућевићева бугаршtica, задржава доследно епски тон и стилизацију. Њена наративна динамика почива на темперирању расположења у камерном амбијенту самртничке постеље. Словенском антитезом (“Што ми грака постоја у граду у Купјеному...”) неосетно се звучна слика градске вреве сужава на један глас, Вуков, који се раздељује с душом; кад овај глас утихне, наступа самотно тужење љубе Барбаре. Измена гласова, а с њима и тонова, специфичан је поступак бугаршtica којим се већ у експозицији постиже дубље урањање у приповедни догађај. Деспотов прекор љуби (“Мучи, љуби Барбаро, ради Бога великога, / небого љубовце, / зашто ми су сузе твоје, љуби моја, домориле”) пример је за конкретизацију, јер се кроз подсећање на забрану тужења над самртником (свака суза отежаће му боравак на оном свету) боље разумева његова грубост у предсмртном часу. Увођењем новог лица, деспотовог епско-историјског саборца Митра Јакшића, већ сасвим извесно ствара се све чвршће реално упориште – конкретни историзам. Он се не огледа само у именовању епског јунака по угледу на реално-историјску личност, него и у томе што се доживљај аутентичности епског времена појачава кроз сентиментални јуначки разговор, заправо кроз пријатне успомене на самозабрав у лагодној доколици, кад су побратими пили вино „с девојкама на Дунају”. У Вуковом завештању Митру Јакшићу смењују се познати мотиви о расподели ризнице, старању за спас душе, опремању коња за последњи поход, и на крају поруци суверену у којој је садржано подсећање на издају и Вуково порекло од „колјена невјернога”. Показали смо да ови поетизовани мотиви имају апсолутне паралеле у средњовековној тестаментарној пракси. Наговештај Вукове кривице такође има реално утемељење у историографији 17. и 18. века (Соранцо, Орбин, Лукаревић, Нолс, Змајевић, Сагрето, Богдани и др.), као и у делима под утицајем католичке пропаганде у којима је деспот Ђураћ Бранковић оптужен за издају хришћана (Бараковић, Мрнавић, Ј.

³⁵ С. Ћирковић, *Работници, војници, духовници. Друштва средњовековног Балкана*, Београд, 1997, 451.

Растић, Качић, бугарштице), упркос томе што је било и угледних похвалних гласова (Ц. Гундулић, Ц. Палмотић).³⁶ Осим што служи као елемент конкретизације, помен традиционалног неверства има деликатну поетску улогу да прекине епску зачараност и нагло предочи сурову реалност јуначке борбе за част и голи живот: деспот моли побратима да Барбару заштити од Турака и поведе је што даље, „тја у доњу Хрватију, / гди то никад, мој Митре, клети Турци не доходе, вјера их убила, / да ми не би срамоте након мене учинили”. Историјска конкретизација позадине и традиционално знање о реалном окружењу деспота Вука Гргуревића (које је, као и друга слична, било увек препуно неизвесности и опасности од непријатеља) – оштро цепају епски условљену слику феудалног света, раскидајући тако и његов поетски оквир.

За разлику од херојске идеализације Охмућевићеве песме, стилизација епског света у Бетондићевој бугарштици, записаној свега неколико деценија касније, тежи да потисне реално-историјски контекст иако се задржавају коректна локализација и номенклатура. Вукова фантастична својства покрећу машту већ у експозицији, у контрасту између свакодневног и оностраног. Док љуба Барбара стрепи да се Огњен Вук затворио у „б'јелу камару” с неком лепом робињом, тај омеђени, изоловани простор, намерно заклоњен од погледа и речи, постаје, заправо, енергетско поље на коме треба да се одлучи судбина јунака кроз додир оностраног и оностраног: деспотове ране умива „б'јела вила” а „љути змај” их отире. Али, исцелитељска моћ, послата с оног света, не делује ако се прекрши табу и омете магијски процес. Деспотова чудесна природа и неуспело исцељење послужили су као објашњење узрока смрти, односно мотивација главног догађаја – последњег завештања. Вук се припрема за смрт на познати начин, као хришћанин (исповедањем греха „светом оцу калуђеру” и „намирењем душе своје”) и епски феудални јунак (позивање побратима, завештање блага за душу, цркву, љубу и мајку, брига за коње, властито сахрањивање на Светој Гори, порука сизерену). И у овој песми тестаментарни образац је остварен у потпуности, можда чак и богатије него у претходном примеру. Супротност између људског и змајевитог пола Вуковог лика превладана је очекиваном хришћанском племенитошћу, уобличеном на формулативан начин:

³⁶ Уп.: Ј. Радонић, *Римска курија и јужнословенске земље од XVI до XIX века*, Посебна издања САНУ, књ. CLV, Одељење друштвених наука, нова серија, књ. 3, Београд, 1950; Ј. Ковачевић, *Народна песма и Пропаганда фиде*, Историски гласник, 1953, 1-2, 78-81; М. Пантић, *Народна или усмена књижевност, нав. дело*, 287; М. Спремић, *нав. дело*, 534.

„Спендзу моју разд'јели, и на двоје и на троје:
 Први дио учини за моју гр'јешну душу,
 И ти њега под'јели поповим' и калуђерим',
 И од тога који д'јелак убозијем сиромасим,
 Да се они Богу моле за моју грешну душу.
 Други дио учини ти старици мајци мојој;
 Трећи дио учини вјенчаној љубовци мојој.

...

Чини мене попијет у цркву од Свете Горе,
 Нека мене укопају калуђери Светогорци.” (Богишић, 16)

У последњем примеру – Матијашевићевој бугарштици о завету Милоша Драгиловића, уместо херојског завештања среће се лирски опроштај са заручницом. Много је расправљано о историјској позадини и локализацији ове песме, као и о њеном везивању за први и други бој на Косову.³⁷ Са становишта проучавања тестаментарног обрасца битно је истаћи да се поменом страдања у битки (Милош је „утеко са Косова рањен поља”) индивидуализује лик рањеног јунака, а самим тим конкретизује се и главна тема – опроштај од заручнице, Миличине и Лазареве кћери. Тако се модел тестаментарног обрасца стапа с моделом извештаја из боја (при чему извештај нема уобичајену информативну улогу, да обавести о исходу битке, већ је интимне природе). Емотивно тежиште преноси се с херојског (јавног) на лично (приватно), на враћање вереничких дарова (свилена марама, рогатија – дар приликом просидбе, „клубук камилови”), а коњ прераста у подушје: девојка треба да чува коња у двору осам дана и потом да га, покривеног „чистом свилом до копита”, пусти у гору, као чин милосрђа (“ко пјешнице узиде нека се на коња врже, / и нека Бога моли за душу за Милошеву”). Историзација је апстрактна и огледа се у реалијама везаним за свадбене обичаје, и за обичај жртвовања коња, што је одраз најпре архаичних паганских, а потом старих дружинских односа, али и сећање на обавезу да се после смрти вазала његови „коњ добри и оружје” предају владару, што је прописано Душановим *Закоником*.³⁸ Тако се тестаментарни образац редукује и подређује архаичној обредној симболици свадбе (веридбе) као смрти, а тиме ће, по законитостима жанра, и епска стилизација преузети поетске поступке баладе.

³⁷ А. Серенсен, *нав. дело*; Д. Костић, *Песма о верном слуги*, Глас СКА, 1935, CLXVIII, 135-202; Д. Костић, *Још нешто о Sekuli Drakuloviću*, Slavia, Praha, 1938, XV, 542-545; М. Пантић, *Народне песме*, 80-82; Н. Милошевић-Ђорђевић, *Бугарштица, Варалица, Веровање. Речник усмених књижевних родова и врста*, VII, Књижевна историја, 1977, IX, 541-561; Ј. Ређеп, *Убиство владара*, Нови Сад, 1998.

³⁸ Т. Р. Ђорђевић, *Коњ и оружје као знаци положаја и старешинства*, Књижевни север, 4, 1928, 371-375; И. Божић, *Коњ добри и оружје (Уз члан 48 Душановог законика)*, Зборник Матице српске за друштвене науке, 13-14, 1959, 85-92; *Лексикон српског средњег века*, 314-315.

Три бугарштице о којима је било речи у својим завршним сегментима садрже драмско језгро које ће у баладама прерасти у начело организације песме – како је то на песмама о Секулиној смрти показала К. Видаковић-Петров.³⁹ Ово запажање потврђује се у варијантама о смрти Јове Деспотовића (Пјеснарица II, 4; Вук II, 91), где долази до контаминације с темом о мртвим похођанима. Наиме, Јова на самрти позива брата владику Максима с истинитом поруком, а мајку Анђелију с лажном (под изговором да је позван на војску и моли од ње благослов). Мајка се одазива радосно и носи дарове, али на путу се нижу симболи несреће, замишљени као недијегетски – неодгонетљиви за мајку, али за слушаоце и читаоце недвосмислени. Мајка се коначно суочава с истином кад уз Јовино узглавље опази Макима, и тада затужи, питајући се шта ће бити са Сремом, Јовиним дворима, коњима и соколовима, благом, љубом и напокон с мајком самом. Јованово завештање је одговор на мајчино тужење: Срем ће стећи господара „ил' бољега, или ће горега“; коњи, соколи и двори намењени су брату Змајогњеном Вуку; благо мајци; а љуби, иако га је често опадала брату Максиму, ипак треба подати три товара блага. Тестаментарни образац потиснут је у завршни сегмент овог модела где остаје у служби драматизације осећања, што је за балладу неопходно. Главни јунак ових варијаната није онај који завештава, него управо мајка, с чијим страдањем саосећамо од почетка и с којом преживљавамо приближавање трагичној неминовности. Отуд се наративна структура гради на акумулацији осећања, а не на мотивима завештања. Баллади при том годи овлашна апстрактна историзација која се огледа у именовану јунака, локализацији радње, асоцирању на последње српске деспоте у Срему и Угарској, осећању историјског незнања и безизгледности у држави без „свог господара“.

Обједињујући сфере јавног и приватног у позном средњем веку, тестаментарни обрасци могли су да утичу на стварање епских тестаментарних модела. Овај утицај није био непосредан, у смислу да су писани формулари и матрице средњовековних нотара буквално могли да продру у фолклорну традицију. Вероватније је да су писани образци у пракси прилагођавани неписменом, усменом друштву, задржавајући основни дух обичајног и традиционалног права, као и побожни хришћански дух иза кога су стајала архаична паганска схватања о потреби жртвовања. Певачи народних песама ослањали су се, с једне стране, на „залиху традиције“ – скуп усменопоетских садржинских и изражајних облика, а с друге стране на сећање како је раније поступано у сличним ситуацијама. Поновљивост ситуација и строго одређених социјалних улога у средњем веку омогућило је да се обичаји очувају.

³⁹ К. Видаковић-Петров, *Антитеза: структурно начело неких ненаративних балада*, у: *Огледи о усменој књижевности*, Београд, 1990, 102.

Према А. Гуревичу, „у памћењу људи обичај не остаје у сталном облику, они га стварају сами, мада нису ни свесни тога, уверени, по старом, у његову 'седу старину'”.⁴⁰ Утопивши се у протокол и церемонијал, тестаментарна пракса интегрисала се у културу средњовековља и постала један од њених симбола. Симболичне процедуре тестирања одражавају односе феудалне верности кроз ритуале преношења поседа са сизерена на вазала и поклањања вазалних атрибута (коњ, оружје, свита и сл.). На сличан начин, кроз идеју о спасењу душе симболизује се и идеал светости, коме је идеал витештва врло близак по томе што је прожет тежњом за остваривањем највиших врлина. Тако тестаментарни обрасци на свој начин доприносе стварању идеала епског феудалног господара, док народној поезији остаје да такав идеал стилизује и поетизује у оквиру традиционалних тема и сижеа.

Соња Петровић

---

⁴⁰ А. Гуревич, *Категорије средњовековне културе*, Нови Сад, 1994, 213.

[ПРИЛОГ]:

Тестамент војводе Милоша Белмужевића

Оригиналну повељу, која се чува у Мађарском државном архиву у Будимпешти, објавио је Алекса Ивић.⁴¹

8. септембра 1500. године

Въ имѣ (от)ца и с(и)на и с(вѣ)т(о)га д(ѡ)ха. Ми воєв(о)да Милѡш Белмѡжевик, вл(а)говерни и въ х(рист)а в(о)га вере, доидох ѡ(д) поганех на ѡгарски арсагъ въ дни светлога краля Матейаша, на нѣгове светлости кръстыянство и верѡ и все ѡгарске велике и мале госпoде верѡ, кои ѡ тои врем(ѣ) слѹжахѡ светлои корѡне. И ми неговѡ светлос(т) почесмо слѡжити право и верно и светли краля Матейаш видеѡ нашѡ правѡ и вернѡ слѡжбѡ, в(о)жѡиѡм помощію и хотением ѡгарске велике г(о)спoде, нам даде краля Матейаш за нашѡ слѡжбѡ ѡ тамишварскои меги Моишѡ и Познад ѡ ващинѡ и потоле нам даде Матейаш ѡ ващинѡ ѡ вачкои меги Фекети хазь, Ферки хазь и Бозіа-Бокорь пѡста селище, мен(и) и моемѡ встражію. И пак ни даде ѡ чанадскои меги Мѡнарѡ и Гѣдѡушь и ѡ тамишварскои меги Кокот ѡ пенизе за нашѡ слѡжбѡ за всам сат дѡкат. И пак слѡжихъ светломѡ кралю Матейашѡ ѡ Слезік и ране прімихъ и крвь пролихъ и за мою крвь даде ми краля Матейашъ Шашьварь ѡ ващинѡ. И кѡпихъ ѡ тамишварскои меге за пенезе Ёново, пол Шипсова, пол Малѣ Ирмате. И вѡвѡ к нашѡ ващинѡ светли краля Лаславъ поновихъ и даѡ ѡ ново датік. И вѡвои све више писано иманік имасмо ми с нашеѡ с(и)номъ Вѡком. И ви хотенік в(о)жѡик наш с(и)нъ Вѡкъ погк къ в(о)гѡ, Тѡрци га ѡморише на слѡжбе краля ѡгарскога и светле корѡне и ѡгарскога арсага і га видеѡши, ерь встахъ безъ сина, искахъ ми(лос)ть и слов(о)дѡ ѡ(д) светлога краля Ласлова и ѡ(д) све ѡгарске госпoде, како на моиѡ сьмрти да сам слов(о)д(а)нъ вставиѡ мою ващинѡ моемѡ сиротам и моемѡ встаткѡ и слѡгам и за д(ѡ)шѡ и камо ми драгѡ. И ви хотенік светломѡ кралю Ласловѡ и ѡгарскои великои госпoде и на тои ми дадоше слободѡ и книгѡ на Шашьварь, на Моишѡ, на Познад ѡ четири тисѡке дѡкат. И ви хотенік в(о)жѡик и посла на нас свою рѡкѡ и ми познасмо и видесмо ерь кѡмо ѡд ѡвогаи света прити. И позвахъ свога оца д(ѡ)ховнога, кои є кон нас стоѡл, ѡд Свете Горе калѡгкра Тимотеѡ и нѡмѡ се исповедахъ. И вставихъ ѡд моѡ ващине Маркѡ Радановикѡ Моишѡ и Познад и вставихъ Іѡвѡ Шипсѡв, а ина више писана села, ващинѡ мою, вставихъ матере свои и жене ми и детѡтѡ, коѣ ми в(о)гѡ даѡ. Я инѡ мархѡ, цѡ сам имал: конк, сребро, ѡковѡ, каваде, хотазѣ, ѡзде, све мало (и) много вставихъ

⁴¹ А. Ивић, *Неколико ћирилских споменика из XVI. и XVII. века*, Vjesnik Kr. Hrvatsko-slavonsko-dalmatinskog zemaljskog arhiva, XV, Zagreb, 1913, 93-95.

за своју дѣшѣ, и д(ѣ)шѣ вставиѣ на матерѣ, да ми она за д(ѣ)шѣ опрала. И пак ѡд конѣ вставиѣ Степанѡѣ Прибеновику кѡнѣ алибеговца съ свом справом, Радановику Маркѣ конѣ ракас(а) съ свом справом, Їѡвѣ конѣ жиндїю съ свом справом. И вставиѣ калѣгкрѣ Тимотею ѡд мархе .р. дѣкат да ѡднес(ѣ) ѣ С(вѣ)тѣ Горѣ.

Четири печата ударена на повелїи, али сва четири откинута.

И вѡмѣи теѣемѣн(с)тво више правине господѣ Ела, жена Дмитра Їкшикиа и неини синове Їѡван и Дмитръ Степан Їкшик, Сивини Їнош и Потречикиа Дмитра жена Ела, и Петовова жена Їѡвана, и калѣгкрѣ Тимотеи, кои ме исповеда. Дїакѡн Марко. Пр(ѣ)д вѡемї више писанемї людми ми ѡвако и нарѡчисмо.

Писа се си теѣемѣн(с)тво лѣта .зд. м(ѣ)с(ѣ)ца сѣктемврїа .и. д(а)нѣ ѣторник.

Кључне речи: средњовековни тестаменти, завештања за спас душе, бугарштице и десетерачке епске песме о последњој вољи јунака, културни обрасци, прожимање усменог и писаног.

Sonja Petrović

LES SOINS POUR L'ÂME. LE TESTAMENT DE MILOŠ BELMUŽEVIĆ ET LES MODÈLES ÉPIQUES DES DERNIÈRES VOLONTÉS DE L'HÉROS

A b r é g é

Le testament du seigneur féodal serbe Miloš Belmužević (1500) ainsi que les testaments et les legs pieux, faits en faveur de la sauvegarde de l'âme, présentent, en ce qui concerne la structure et le contenu, d'importantes ressemblances avec les poèmes épiques oraux sur les dernières volontés de l'héros. Le modèle testamentaire est poétisé dans les poèmes de vers longs dits bugarchtitschas et ceux en décasyllabes, tant sous forme de structure intégrale que sous forme d'unités thématiques autonomes qui entrent d'une manière indépendante dans les nouvelles structures, en combinaison avec les motifs traditionnels apparentés. De certaines expressions et formules se sont conservées sans modifications dans les modèles écrits et oraux, ce qui indique l'unité de la culture traditionnelle et féodale et à l'origine commun de plusieurs de leur catégories, symboles et modèles.